

DĖL PRAEITIES IDEALIZAVIMO XIX a. PRADŽIOS LIETUVOJE

XIX a. Lietuvos socialinėje, istorinėje ir grožinėje literatūroje jaučiasi stiprios lietuvių tautos praeities idealizavimo tendencijos. Panašios tendencijos reiškėsi ir Centrinėje bei Pietryčių Europoje: lenkų, čekų, slovakių, chorvatų nacionalinio sąjūdžio teoretikai idealizavo savo tautos praeitį, kūrė istoriją mitų ir legendų pagrindu. Nagrinėjant šį procesą, krinta į akis viena esminė detalė: savo tautos praeitį idealizavo daugelio politinės nepriklausomybės tuo metu neturinčių tautų ideologai. Taigi, čia matome dėsninę reiškinį, reikalaujantį gilaus ir išsamaus tyrinėjimo. Šiame straipsnyje atkreipiamas dėmesys tik į kai kuriuos šios problemos aspektus, visų pirma į patį praeities idealizavimo koncepcijų atsiradimą Lietuvoje ir jo priežastis.

1791 m. gegužės 3 d. konstitucijoje Lietuva galutinai buvo paversta Lenkijos provincija, išnyko net jos vardas. Tai buvo ilgo proceso išdava: po Liublino unijos (1569) Lietuvos bajorai palaipsniui sulenkėjo, neteko su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės suverinitetu ir valstybingumu siejamų idealų. Tie idealai „liko tik gražiais prisiminimais tiems, kurie svajotojo apie Lietuvą, kaip lietuvių tautos valstybę. Tokių svajotojų skaičius mažėjo ir XVII amžiaus antroje pusėje visai išnyko“¹, o prijungus Lenkiją prie Rusijos, Lietuvos šlėkta lietuvius jau laikė tik „kitaisp šnekančiais“ lenkais. Kita vertus, tautybė XIX amžiaus Europoje dažnai buvo tapatinama su pilietybe (dar ir šiandien prancūzai tautą, liaudį ir valstybę vadina tuo pačiu žodžiu „nation“), tad nėra nieko stebėtino, kad lietuviai pilietybės prasme galėjo save laikyti lenkais. Čia turėjo reikšmės ir religijos bendrumas: lietuviai ir lenkai išpažino tą pačią katalikų religiją. Kiekvienos religijos atstovai priešinosi kitokių pasaulėžiūrų įtakai, tai juos ir jungia.

Švietėjiško sąjūdžio dėka daugelio Europos šalių akademinėse sferose vietoj lotynų kalbos pradėta vartoti valstybinės kalbos. Vakarų Eu-

¹ J. Jurginis, Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė.—„Mokslas ir gyvenimas“, 1968, Nr. 4, p. 28.

ropoje jos paprastai sutapo su nacionalinėmis. Kadangi lenkų kalba pas mus buvo valstybinė,— ja ir pradėta dėstyti Vilniaus universitete. Tačiau tai negalėjo patenkinti lietuvių visuomenės. Švietėjai rūpinosi liaudies švietimu gimtąja kalba. Švietėjiško sąjūdžio poveikyje pribrendo mintis Vilniaus universitete įsteigti lietuvių kalbos katedrą², didėjo lietuviškų leidinių skaičius, mūsų kalba ir kultūra tapo mokslinių tyrinėjimų objektu.

Lietuvą veikė ir romantizmas. Romantikus traukė nepažintos sritys, o Lietuva kaip tik ir buvo toks kraštas: ilgiausiai Europoje išsilaikę gentiniai santykai, kovos su kryžiuočiais, staigus valstybės iškilimas ir žlugimas — visa tai atrodė egzotiška, neįprasta, keista. Egzotiška atrodė ir senoji lietuvių religija. Mažai iširta Lietuvos istorija ir kultūra patraukė lenkų (A. Mickevičiaus, J. Kraševskio, J. Slovackio) ir vokiečių (J. V. Gėtės, J. Herderio) romantikų dėmesį. Romantikai domėjosi liaudies papročiais, jos poezija, nacionaliniu charakteriu ir visa tai išaukštino. Tai žadino romantines nuotaikas ir pačioje Lietuvoje, kėlė susidomėjimą krašto praeitimi. Romantizmas pradėjo dominuoti ir mūsų istoriografijoje.

Įvairių šalių romantinės krypties istorikų, filosofų, literatų kūryba buvo glaudžiai susijusi. Pavyzdžiui, V. Skoto įtakoje formavosi O. Tjeri istorinės koncepcijos. Romantizmas istoriografijoje, kaip nurodo tarybinis mokslininkas B. Reizovas, susiformavo porestauracinėje Prancūzijoje. Šios krypties istorikus domino ne konkretūs faktai, o bendra vystymosi tendencija. Anot M.-Ž. Šenjės, nesvarbu, ką kalbėjo tas ar kitas veikėjas, svarbi tik įvykio reikšmė tolesniam vystymuisi. Romantinės koncepcijos kūrėjas Ž. Sismondis atkreipė dėmesį į „senąsias respublikas“, kurios, jo nuomone, užtikrinusios savo piliečiams laisvę.

Prancūzų romantinės krypties istorikai dabartį priešpastatė praeičiai. Visos dabarties blogio šaknys, jų nuomone, glūdi nukariavimuose. „Laisvė,— rašė 1820 m. O. Tjeri,— pirmoji socialinio gyvenimo būtinybė, pirmoji sąlyga, išnyko dėl smurto, dėl nukariavimų“³. O. Tjeri ir F. Gizo teigimu, egzistuojančios socialinės nelygybės pagrindas — nacionalinė priespauda: nukariautoji tauta paverčiama vergais, o nukariavusioji tampa ponais. Vėliau šios tautos maišėsi: atskiri individai iš pavergtos tau-

² A. Griška, Mokslo ir lietuvių kalbos entuziastas.—„Kultūros barai“, 1967, Nr. 7, p. 65—66.

³ Б. Г. Реизов, Французская романтическая историография (1815—1830), Л., 1956, стр. 93.

tos pasiekė privelegijuotą padėtį. Taip, jų nuomone, atsirado klasės. Apibūdinamas šias koncepcijas, F. Engelsas rašė: „Jeigu materialistinę istorijos supratimą atrado Marksas, tai Tjeri, Minjė, Gizo <...> to siekė“⁴. K. Marksas savo ruožtu pastebėjo, kad minėti istorikai klasių kovą nušvietė anksčiau, negu jis⁵, o O. Tjeri pavadino „klasių kovos“ prancūzų istoriografijoje tėvu“⁶.

Romantizmas lietuvių istoriografijoje, literatūroje, filosofijoje įsivyravo tuo pat metu kaip ir Lenkijoje. Tarybinis mokslininkas I. Gorskis lenkų romantizmo, kuris buvo glaudžiai susijęs su Lietuva, pradžia laiko 1822 metus, kai Vilniuje pasirodė Kaune parašytos A. Mickevičiaus „Baladės ir romansai“⁷. Pirmasis romantizmo krypties kūrinys lietuvių istoriografijoje buvo S. Daukanto „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ (1822), o poezijoje — S. Stanevičiaus odė „Šlovė Žemaičių“ (1823).

Romantikai Lietuvoje tarsi „atkasė“ praeitus laikus, apie kuriuos buvo labai mažai žinoma, apie kuriuos stokojo tikrų istorinių šaltinių. Jie rinko liaudies dainas, padavimus, mįsles, priežodžius, pasakas, įvairius buities reikmenis (drabužius, darbo įrankius), aprašinėjo šokus, papročius, žaidimus. Šis domėjimasis liaudies kultūra, buitimi peraugo į ištisą judėjimą. Sunku nustatyti, kas buvo jo pradininkas, nes ne vienas tęsė dar tėvų pradėtą darbą⁸.

Turėdamas galvoj savo amžininkų veiklą, L. Jucevičius rašė: „... pasuktiniosiose vaikaičių kartose atsirado pagirtinas susidomėjimas pažinti praeitųjų amžių darbus. Kilo sąjūdis, buvo imta raustis po vienuolynų knygų šūsnis, po krikščioniškosios Lietuvos kronikas <...> arba ir svetimuose kraštuose ieškoti duomenų savo tėvynės istorijai“⁹. Šį sąjūdį teoriškai bandė pagrįsti D. Poška: „Kiekvienas sąmoningas žmogus,— rašė jis,— turi tokį dvasioje ir kraujuje glūdinčią įgimtą norą, jog visų pirma trokšta žinoti savo tėvynės, savo tautos, krašto istoriją“¹⁰. Mes galėtume pasakyti, jog šį troškimą sąlygojo kapitalistinių santykių formavimasis, kurį lydėjo nacionalinis judėjimas. Dėl to augo ir nacionalinis sąmoningumas, kuris reikalavo teorinio pagrindimo.

⁴ K. Marksas, F. Engelsas, Rinktiniai raštai, t. II, V., 1950, p. 456.

⁵ К. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. 28, М., 1966, стр. 423—427.

⁶ Ten pat, p. 321.

⁷ И. К. Горский, Польский исторический роман и проблема историзма, М., 1963, стр. 25.

⁸ L. Jucevičius, Raštai, V., 1959, p. 172—174.

⁹ Ten pat, p. 55—56.

¹⁰ D. Poška, Raštai, V., 1959, p. 263.

Savo tautos istorijos žinojimas stiprina patriotinius jausmus. Istorija padeda suvokti ne tik praeities įvykius, bet ir ateitį. Jeigu tauta neturi istorijos, tai ar turi ji ateities perspektyvą? Šis klausimas ir iškilo XIX a. pradžioje. Tada polonizacijos, rusifikacijos, germanizacijos šalininkai įrodinėjo, kad lietuviai neturį jokių savarankiškumo tradicijų, dėl to jie nesą tauta ir turį iširti vienoje ar kitoje didelėje tautoje. Akademinėje historiografijoje vyravo dvi koncepcijos: viena įrodinėjo, kad egzistavo tik rusų-lietuvių, kita — kad lenkų-lietuvių valstybė. Abiejų koncepcijų šalininkai (išskyrus dalį lenkiškos orientacijos mokslininkų) neigė savarankiškos Lietuvos valstybės buvimą. Net ir tie, kur pripažindavo tokią valstybę buvus praeityje, neigė jos ateitį, o lietuvių kalbą laikė muzikų kalba.

Visos šios koncepcijos skatino Lietuvos jaunimą įrodyti, kad lietuvių tauta egzistuoja ir kad jos kalba galima kurti mokslo bei literatūros veikalus. „Norėjau vėl mano raštu parodyti,— rašė 1822 m. S. Daukantas,— neprieteliams Lietuvos ir Žemaičių kalbos, jog kiekvienas norįs gali rašyti lietuviškai, jei turi spėkos, lygia dalia kaip ir kita išdailinta jau kalba“¹¹.

Lietuvių tautos istorija įvairių kronikų autorių buvo piešiama ją žeminančiomis, juodomis spalvomis. Tas visai suprantama: kronikas rašė svetimų šalių vienuoliai. Autorius užsienietis, kaip pastebėjo D. Poška, rašydamas istoriją, „renka vien tai, kas teikia laurus, vainikus, rožes bei gėles, malonumus jo tautiečiui, apie erškėčius, kurių visada daug daugiau pasitaiko, jis nė neužsimena“¹².

Kronikų autoriai buvo priešingi „lietuvių-pagonių“ papročiams. Lietuvių tautos istorija, parašyta, remiantis tik tokiais vienpusiškais šaltiniais, be abejo, tarnavo polonizacijos, germanizacijos ir rusifikacijos šalininkams. Laiko dvasia reikalavo „geros“ istorijos. „... Mes, lietuviai ir žemaičiai, esame verti geresnės istorijos ir nesame nusipelnę tokios literatų paniekos“¹³,— rašė D. Poška apie tuos, kurie juodino mūsų tautos praeitį.

Istorikų profesionalų mes neturėjome. Todėl šio darbo ėmėsi daugelis mūsų kultūros veikėjų. „... Apie būsimą mūsų Lietuvos istoriją galvodamas,— rašė 1829 metais D. Poška,— siela ir širdimi trokštu ką nors

¹¹ S. Daukantas, Rinktiniai raštai. V., 1955, p. 46.

¹² D. Poška, Raštai, p. 327.

¹³ Ten pat, p. 267.

parašyti, ir jeigu šių mano netvarkingų ir išmėtytų pastabų krūvoje nors viena smulkmena rašančiam mūsų Lietuvos istoriją pravers, tai visai atlygintas būsiu“¹⁴.

Kokiais gi šaltiniais remiantis, galima parašyti „gerą“ Lietuvos istoriją? Ir jos autorių žvilgsnis nukrypo į mitologiją. „... Kiekvienas mokslingas istorikas ir filosofas,—rašė tuo klausimu L. Juzevičius,—gėrisi nemokytos liaudies kūriniais,—todėl, kad juose atsispindi originali, be jokios svetimos priemaišos, be sekimo, savosios tautos fantazija“¹⁵. Mitologija gali būti vienu iš istorijos šaltinių—tokią padarė išvadą to meto mūsų istorikai. Šiai pažiūrai susiformuoti padėjo romantinė liaudies koncepcija, pagal kurią liaudis, būdama dorovinga, neiškreipia tiesos, tik kartais ją suhiperbolina, todėl tą tiesą tereikia iššifruoti liaudies kūryboje. „Mat, prasti žmonės mūsų laikais,—rašė šios koncepcijos atstovas L. Juzevičius,—mažai tesiskiria papročiais, pažiūromis ir dvasiniu išsivystymu nuo savo prosenolių. Tad kaip jų senčiai kitados tikėjo, taip ir jie tebetiki; kas jiems apie jų pirmtakų gyvenimą buvo pasakyta, tą viską jie atmintyje tebelaiiko“¹⁶. Kitoj vietoj jis rašo: „Kiekvienas mūsųose kamputis žemės, kiekvieni namai, kiekviena šeima turi savų padavimų ir savo prosenolių veikalų atminimo. Neniekinkime tikrai nieko, įeikime į doro mūsų artojo trobelę, pasiklausykime jo pasakų, jo originalaus pasakojimo, ir sužinosime tokių dalykų, kurių nė sapnuoti nesapnavo mūsų kronikininkai, o išeisim su didžiulėmis svarbių svarbiausių žinių atsargomis“¹⁷.

Remdamasis mitologija, Teodoras Narbutas parašė ir 1835 m. išleido savo devynių tomų veikalo „Lietuvių tautos istorija“ pirmąjį tomą, kurio įvade taip apibūdino savo tikslą: „... pasiryžau išsamiai aprašyti lietuvių mitologiją, kurią manau esant tolimiausios istorijos pagrindu“¹⁸. T. Narbutas surinko daugybę padavimų (gal ne vieną ir pats sukūrė) ir juos panaudojo, rašydamas Lietuvos istoriją, prie kurios šiandien dažnai pridėdame epitetą „nemoksliška“. Tačiau pats toks vertinimas vargu ar yra moksliškas: juk negalime anų laikų mokslininkams kelti dabartinių reikalavimų. T. Narbuto veikalas—pirmasis platesnės istorijos bandymas, atspindįs savo epochos dvasią. Tuo jis ir yra svarbus.

¹⁴ Ten pat, p. 271.

¹⁵ L. Juzevičius, Raštai, p. 503.

¹⁶ Ten pat, p. 56.

¹⁷ Ten pat, p. 503—504.

¹⁸ T. Narbut, Dzieje starożytne narodu litewskiego, t. I, Wilno, 1835, str. II.

T. Narbutas ieškojo įvairių istorinių šaltinių. Tai matyti iš jo susirašinėjimo su S. Stanevičium ¹⁹ ir kt. To meto istorijų autoriai suprato, jog reikia svaresnių argumentų, negu mitai ²⁰. Bet iš kur jų imti? Senųjų istorikų darbai tendencingi, nes, D. Poškos apibūdinimu, „visi jie buvo dvasininkai <...>. Visi tad šie senieji autoriai <...> lietuvių pagoniškas gimines <...> vos teikėsi laikyti žmonėmis ar to vardo vertais...“ ²¹

XIX a. istorijos mokslas dar neturėjo aiškios metodologijos. Daugiausia buvo rašoma, remiantis intuicija. Panašiai S. Daukantas rašė „Darbus senųjų lietuvių ir žemaičių“, kuriais vėliau pasirėmė T. Narbutas. Visa tai buvo sąlygojama tos epochos mokslinio lygio bei politinių siekių.

Tuo būdu XIX a. pradžios historiografijoje greta koncepcijų, tarnaujančių lietuvių tautos asimiliatoriams, ima reikštis joms priešingos. Pastarųjų paveiktas, Simonas Stanevičius ir parašė odę „Šlovė Žemaičių“, kurioje apdainuojama ne tik garbinga savo tėvynės praeitis, bet ir tikima jos ateitimi. S. Stanevičius kvietė tautiečius pažinti ir mylėti savo gimtinę, atstatyti istorinę tiesą, kuri įkvėptų ateinančias kartas naujiems žygdarbiams:

Šlovė visus sujudino
Gera tėviškei daryti,
Ir, ką amžiai pagadino,
Čėsas yra sutaisyti ²².

Taigi, praėjus daugiau kaip šimtmečiui, Lietuvoje vėl atsirado „svajotojų apie Lietuvą, kaip lietuvių tautos valstybę“. Jie ne tik svajojo, bet ir pradėjo veikti ta kryptimi, tvirtai tikėdami šviesia savo tautos ateitimi. S. Stanevičius kaip tik ir buvo vienas to naujo sąjūdžio įkvėpėjų, vienas iš jo pradininkų. Jis įsitikinęs, kad tauta nemirtinga, nors kai kas ją laikė pasmerкта išnykti:

Daugel metų sviets rokavo,
Mūsų žemė kaip pražuvo,
Kaip užmiršo kalbą savo
Ir užmiršo, kitiomi buvo ²³.

S. Stanevičiui nacionalinis atgimimas jau egzistuoja de facto, ir niekam jo nesustabdyti. Tokių balsų pasigirdavo vis daugiau. Augo ir besi-

¹⁹ S. Stanevičius, Raštai, V., 1967, p. 416—435. (Plačiau apie T. Narbutą žr. R. Ba-
tūra, Teodoras Narbutas.—„Mokslas ir gyvenimas“, 1964, Nr. 9, p. 15—16, 33.)

²⁰ L. Jucevičius, Raštai, p. 569—587; S. Stanevičius, Raštai, p. 416—435.

²¹ D. Poška, Raštai, p. 259.

²² S. Stanevičius, Raštai, p. 61.

²³ Ten pat.

dominčių savo krašto istorija skaičius. Jie bandė suvokti patį istorijos procesą ir nustatyti, kaip anksčiau atrodė Lietuvos valstybė. Spręsdamas šias problemas, ypač daug pasidarbavo S. Daukantas. Jam valstybė – istorinis reiškiny. „Darbuose senųjų lietuvių ir žemaičių“ jis aiškina Lietuvos valstybės susidarymą Ž. Ž. Ruso „Visuomenės sutarties“ teorijos pagrindu: žmonės susitarę iškelia iš savo tarpo valdovus, kurie turi jiems tarnauti, o jei šie nepatenkina jų lūkesčių, žmonės turi teisę juos pašalinti. Šis sekimas Ž. Ž. Ruso ypač ryškus, kai S. Daukantas rašo, jog „krašte lietuviai žemaičiai ilgus amžius laimingai gyveno, patys sau dirbdami, vyresnybę dėl savęs skirdamiesi, nežinojo nei lažo, nei pavynasčių. . .“²⁴ Taigi, S. Daukantas įsitikino, jog anksčiau buvo kitokia tvarka, negu dabar, tą tvarką jis ir idealizavo.

Skaitant S. Daukanto, L. Jucevičiaus, T. Narbuto, D. Poškos, S. Stanevičiaus kūrybą, aiškiai matyti jų neigiama pažiūra į baudžiavinius santykius. Laiko atžvilgiu baudžiavinių santykių įsigalėjimas sutapo su Lietuvos ir Lenkijos unijinių ryšių tvirtėjimu, t. y. su prasidėjusiu nutautėjimo procesu bei politinio savarankiškumo netekimu. Todėl šis periodas neidealizuojamas. Idealizuojama tik ikiunijinė Lietuva, t. y. laikai, kai Lietuvos valstybė buvo apogėjuje.

Ikifeodalinė santvarka Lietuvoje, pagal S. Daukantą, buvo ideali. Tada „kitas kitą mylėjo ir šelpė, vienybė ir meilė tarp visų buvo, viso pertekę, midų ir alų puotose nusimyluodami gėrė, turtai, gėrybės klėtis laužė, visi liuosi, nežinojo geležinių nei šiekštų ant kojų, ir pirmiau kiekvienas būtų miręs ant tos vietos, nei vergu kieno tapęs“²⁵.

Praeities priešpastatymas dabarčiai – charakteringas XIX a. pradžios socialinės-politinės ir grožinės literatūros bruožas. Lietuvoje socialinė-nacionalinė spauda buvo jaučiama labiau, negu Lenkijoje: carizmo vykdoma rusifikacijos politika lieté visus buvusios Žečpospolitos gyventojus, tačiau lietuviai (kurių daugumą sudarė baudžiauninkai) buvo engiami bei niekinami dar ir sulenkėjusių dvarininkų. Praeities idealizavimas turėjo gilią socialinę prasmę: jis reiškė siekimą išsivaduoti iš nacionalinės ir socialinės priespaudos. Jei praeitis verta poezijos, tai žiauri dabartis – prozos, rūščios prozos! Iš čia ir buvusiųjų, arba tiksliau, būsimųjų gerų laikų ilgesys. . .

Ai dieve! Vis atėmei, ašaras reik pilti,
Likai mums viežlyvystę ir širdį su viltim;

²⁴ S. Daukantas, Rinktiniai raštai, p. 51.

²⁵ Ten pat, p. 52.

Dėl ko kalbos prigimtos palikt nenorėjai —
Kaip tai saldu ištarti: „taip tėvai kalbėjo“²⁶.

Nejaugi dabartinė būklė amžina?— toks klausimas natūraliai kilo ne vienam kritiškiau galvojančiam ano meto žmogui. Istorikai atsakė netiesiogiai: senovėje taip nebuvo; vadinas, ir dabar galėtų ir turėtų būti kitaip. . .

S. Daukantą, L. Jucevičių, D. Pošką, S. Stanevičių domino ir Lietuvos valstybės smukimo priežastys bei tautos gajumo šaknys. Jų žvilgsnis nukrypo į kaimą, nes kaimas buvo mažiausiai nutautėjęs.

Valstiečius L. Jucevičius priešpastato bajorijai, „nes ji, iš kurios tiktai pusės vėjas papučia, į tą ir linksta,— ji jau kelis syk pakeitė ir savo tautybę, ir savo papročius, ir namų gyvenimo būdą, <...> po susijungimo su lenkais priėmė jų civilizaciją, o kartu ir papročius. . .“²⁷ Liaudyje viskas gražu ir gera, jei kas ir bloga,— kaltininkų reikia ieškoti kitur. L. Jucevičius žavisi savo liaudimi ir gailisi jos bei praeitų laikų. „Labai gražūs yra mūsų liaudies papročiai, tiktai gaila, kad ne visuomet buvusios Lietuvos kampeliuose gali jais mūsų kaimo žmonės pasigirti! . . Kodėl?— klausė jis ir atsakė: — Todėl, kad nežmoniškai savo ponų nukamuoti, suskurdę, tamsūs, o užtat ir demoralizuoti“²⁸. Dėl to, kas žmonėse bloga,— teigė L. Jucevičius ir kiti lietuvių nacionalinio judėjimo pradininkai,— kalti ponai. Tai jie, veikiami svetimųjų įtakos, yra visokių negerovių skleidėjai.

Neigiama pažiūra į svetimas įtakas paaiškinama atsiradusia nacionaline spauda (o nacionalinė spauda reiškėsi per socialinę), tai laiko atžvilgiu, kaip pastebėjome, sutapo su baudžiosios įsigalėjimu. „Be abejo, baudžiosinė teisė ir priklausomybė nėra kažkokia specifinė viduramžių feodalinė forma, mes randame jas visur arba beveik visur, kur užkariautojas priverčia vietinius gyventojus įdirbti jam žemę“²⁹,— rašė 1882 m. F. Engelsas, analizuodamas O. Tjeri „užkariavimų koncepciją“, daugeliu aspektų artimą to meto lietuvių romantikams, skelbusiems, kad dėl viso esamo blogio kalti svetimieji, kurie pavergė gimtąjį kraštą.

Drauge formavosi neapykanta didikams. Didikai buvo visokių sutarčių, atvedusių prie politinės nepriklausomybės netekimo, autoriais: jie pasirašė Liublino unijos aktą, per juos sklido polonizacinės tendencijos

²⁶ D. Poška, Raštai, p. 103.

²⁷ L. Jucevičius, Raštai, p. 185.

²⁸ Ten pat, p. 183.

²⁹ K. Маркс и Ф. Энгельс, Сочинения, т. 35, М., 1964, стр. 112.

(iš valstybinių įstaigų buvo išstumtama lietuvių kalba ir t. t.). Pagaliau didikų veto teisė visiškai nusmukdė Žečpospolitą, ir ji tapo lengvu grobiu kaimynams. Vėliau dauguma didikų tarnavo carizmui, tuo tarpu kai kraštas vilko nacionalinę priespaudą. Kodėl taip elgėsi ponai? Į šį klausimą nebuvo atsakyta. Bet čia jau kita reikalo pusė. Tuo metu svarbu buvo pats fakto konstatavimas.

XIX a. pradžioje kilusio nacionalinio atgimimo teoretikai laikė savo pareiga saugoti kraštą nuo tolesnės demoralizacijos, t. y. nuo jų supratimu, blogos svetimųjų įtakos. Jie bandė suvokti vykstančius procesus ir, teisingai manydami, kad lietuviškumo tvirtovė yra kaimas, idealizavo buvusį, patriarchalinį Lietuvos kaimą.

Prasidėjęs mūsų tautos konsolidavimosi procesas, jų nuomone, priklausau nuo žmonių sąmonės, nuo jų tautinės savigarbos atbudimo. Žadindamas tą savigarbą, L. Juzevičius rašė: „Jau esame nusikratę biauriu ir mus žeminančiu prietaru, jog tuo tik esą verta domėtis ir stebėtis, ko svetimose šalyse gali pamatyti, o ko mūsų pačių žemėje yra, į tai nesą prasmės nė žiūrėti; nebėr man reikalo kalbėti, jog pažinti, kas yra aplinkui mūsų gimtąją trobą, nūnai yra tapę būtinu dalyku, ir svarbiau yra tatai mūsų tautiečiams, negu užsienių visos prašmatnybės...“³⁰

Stojimas prieš blogą „svetimųjų įtaką“ istoriškai pateisinamas. Tai buvo mėginimas sustabdyti vykstančią asimiliaciją.

Savo krašto tyrinėjimas leido pastebėti ryšį tarp nacionalinės ir socialinės nelygybės. „Niekas taip nestumia liaudies į išsigimimą, kaip skurdas. Norint tautą suniekšinti, nereikia griebtis jokių ypatingų klastų; pakanka ją suskurdinti“,— padarė išvadą L. Juzevičius³¹.

Kodėl buvo siekiama sunaikinti tautą? Ar vienai tautai naudinga engti kitą? Kur glūdi viso to priežastys? Naivu būtų iš tų laikų kultūros veikėjų reikalauti atsakymo į šiuos, jau tuo metu kilusius klausimus. Hegelio žodžiais tariant, kiekvieno mąstytojo nuopelnas yra ne tik tas, kad jis išsprendžia problemą, bet ir tas, kad atkreipia dėmesį į jos buvimą, nes iškelta problema anksčiau ar vėliau neišvengiamai bus išspręsta.

Reziumuodami tai, kas pasakyta, galime padaryti išvadą: Lietuvos istoriografijoje XIX a. pradžioje įsigali tos pačios koncepcijos, kaip ir daugelyje Europos šalių; jas sąlygojo kovos prieš esamą socialinę ir nacionalinę priespaudą poreikiai. Todėl, kaip rašo B. Reizovas, „būtų didelė klaida romantinę istoriografiją laikyti reakcinės ideologijos vaisiumi“³².

³⁰ L. Juzevičius, Raštai, p. 361.

³¹ Ten pat, p. 219.

³² Б. Г. Реизов, Французская романтическая историография, стр. 521.